

ДО 100-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ ПЕРШОГО ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

ЗАСІДАННЯ “КРУГЛОГО СТОЛУ” З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ “АРХІВНА СПРАВА В УКРАЇНІ: ПІДСУМКИ СТОРІЧЧЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА МАЙБУТНЬОГО”

У вересні 2017 р. виповнилося 100 років від часу створення Бібліотечно-архівного відділу Департаменту мистецтв Генерального секретаріату освіти Української Центральної Ради, який став першим в Україні органом управління системою архівних установ. Відділ очолив відомий український історик О. С. Грушевський.

На відзначення цієї важливої для українських архівістів події 21 вересня 2017 р. відбулося засідання “Круглого столу” з міжнародною участю “Архівна справа в Україні: підсумки сторіччя та перспектива майбутнього”. Організаторами заходу виступили Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) та Спілка архівістів України за підтримки Державної архівної служби України (Укрдержархіву). В числі співорганізаторів Білоруський науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи, Білоруський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Центральний державний кінофотофоноархів імені Г. С. Пшеничного, Центральний державний електронний архів України, Центральний державний архів зарубіжної україніки. На засіданні Круглого столу були присутні понад 130 учасників і гостей, серед них: працівники Укрдержархіву, співробітники центральних та регіональних архівних установ, архівних відділів райдержадміністрацій Київської області, науковці, викладачі і студенти кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, представники громадськості. Модератором заходу виступив директор УНДІАСД, канд. іст. наук О. Я. Гаранін.

До обговорення учасників “Круглого столу” було запропоновано такі важливі теми: “Місце та статус архіву в державі”, “Сучасні технології в архівах (HR, PR, Hi-tech, Science)”, “Архівіст майбутнього (стандарт професійної освіти, спеціалізована література)”.

З вітальним словом до учасників звернулася Голова Укрдержархіву Т. І. Баранова, яка відзначила важливість збереження архівної спадщини для розбудови державності, підтримання культурних та історичних традицій народу.

До роботи “Круглого столу” за допомогою сервісу “Скайп-конференція” долучилися проректор Білоруського державного університету, завідувач кафедри джерелознавства історичного факультету, канд. іст. наук С. М. Ходін; декан історичного факультету Білоруського державного університету, д-р іст. наук О. Г. Кохановський; завідувач відділу археографії Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи, канд. іст. наук В. С. Поздняков, а також т. в. о. директора Державного архіву Одеської області, канд. іст. наук Л. Г. Білоусова разом із працівниками архіву. Подія транслювалася в мережі Інтернет у режимі он-лайн.

Учасники та організатори Круглого столу отримали вітальну телеграму від директора Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи, канд. іст. наук А. Є. Рибаківа.

В обговоренні тематики засідання взяли участь: завідувач відділу архівознавства УНДІАСД, канд. іст. наук Л. Ф. Приходько; проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка Я. С. Калакура; директор ЦДАГО України О. В. Бажан; директор Держархіву Луганської області К. М. Безгинська; завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проф. М. Г. Палієнко; директор ЦДЕУ України, канд. іст. наук Ю. С. Ковтанюк; заступник директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, канд. іст. наук Т. О. Ємельянова; директор Державного архіву Черкаської області, канд. іст. наук Т. А. Клименко; директор ЦДАМЛМ України О. В. Чижова. Підсумки обговорення підбив у заключному слові М. Г. Щербак, голова Спілки архівістів України, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Робота “Круглого столу” супроводжувалася демонстрацією світлин та кінохроніки з фондів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, що ілюстрували важливі події історії архівної справи в Україні.

Головний спеціаліст відділу формування НАФ ЦДАВО України В. С. Ковтун продекламувала віршовані рядки колишнього очільника українських архівістів Б. В. Іваненка та особисті вірші.

Під час засідання було підписано Угоду про співпрацю між УНДІАСД та Навчально-науковим Гуманітарним інститутом Національного авіаційного університету, яку від імені НАУ на підпис директору УНДІАСД О. Я. Гараніну офіційно передала завідувач кафедри історії та документознавства НАУ, проф. І. І. Тюрменко.

Наприкінці засідання архівістам-науковцям, які активно співпрацюють з УНДІАСД, від імені інституту було вручено Подяки. Серед нагороджених: заступник директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пше-

ничного, канд. іст. наук Т. О. Ємельянова; директор ЦДЕА України, канд. іст. наук Ю. С. Ковтанюк; директор ЦДАЗУ, канд. іст. наук І. М. Мага; директор ЦДАВО України, канд. іст. наук Н. В. Маковська; начальник Управління міжнародного співробітництва та документального забезпечення Укрдержархіву, канд. іст. наук Ю. А. Прилепішева; директор Департаменту діловодства, формування, зберігання та обліку документів Національного архівного фонду та науково-методологічного забезпечення Укрдержархіву, канд. іст. наук С. В. Сельченкова; директор ЦДМЛМ України О. В. Чижова.

На завершення учасники “Круглого столу” прийняли резолюцію, яка окреслила низку важливих завдань, що постали сьогодні перед архівістами:

1. Сформувати цілісне нормативно-правове поле щодо регламентації процесів розвитку архівної справи та діловодства, разом із гармонізацією та поступовим упровадженням європейських та міжнародних норм і стандартів у цій сфері.

2. Сформувати концепцію розвитку архівної справи на середньострокову перспективу та представити її до широкого громадського обговорення.

3. Сприяти розбудові сучасної архівної системи, що функціонує та розвивається на основі демократичної організаційно-правової, технічної та технологічної ідеології.

4. Вжити всіх заходів для вирішення питання розміщення Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Не допустити знищення документів та музейних предметів через виселення архіву із будівлі Національного заповідника “Софія Київська”.

5. Продовжити реалізацію проектів щодо нормативного закріплення ролі електронного документа та сучасних технологій обміну інформацією. Також сприяти розвитку принципово нових напрямів діяльності архівів, пов’язаних із постійним зберіганням архівних електронних документів та користуванням ними.

6. Посилити співпрацю архівів із вищими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів архівістів. Залучати архівістів до активної участі в експертизі якості змісту архівної освіти, підготовці підручників та навчальних посібників, у т. ч. електронних.

7. Ініціювати процес надання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, спеціального статусу з прямим підпорядкуванням безпосередньо Кабінету Міністрів України.

8. Ініціювати процес підготовки національного підручника з архівознавства для студентів вищих навчальних закладів з урахуванням законодавчих змін та сучасного технологічного розвитку суспільства.

9. Започаткувати щорічне проведення “Круглого столу” з актуальних питань архівної справи на базі УНДІАСД (або по черзі на базі архівів).

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ “КРУГЛОГО СТОЛУ”

“Місце та статус архіву в державі”

Л. Ф. Приходько, канд. іст. наук, завідувач відділу архівознавства УНДІАСД

Доба Української революції, 1920-ті – початок 1930-х років – надзвичайно важливий період в історії української архівістики, етап докорінної перебудови архівної справи в Україні, конституювання українського архівознавства як наукової дисципліни. Новації в архівній галузі здійснювалися у відповідальний період політичної й інтелектуальної історії України, позначений прискоренням процесу національного відродження на українських теренах, глибинними змінами у суспільно-політичному та культурно-науковому житті українства, сконцентрованою духовних процесів. Визначальний вплив на ці процеси здійснила українська історична наука. Модерна українська історіографія постала засобом витвору національної свідомості, чинником національного самоствердження, надаючи йому наукової легітимності. Варто підкреслити, що дослідна діяльність кількох поколінь українських учених-істориків та їхній джерелознавчий доробок збагатили знання про архіви, істотно вплинули на становлення вітчизняної архівної науки, розроблення теоретичних і практичних засад архівного будівництва в Україні.

Провідники національного руху, українські інтелектуали, усвідомлюючи унікальну значущість архівних документів для розбудови державності, розвитку науки, формування національної свідомості, культурно-духовного відродження народу і, з огляду на катастрофічний стан, в якому знаходилися архівні установи на українських землях, виступили з ініціативою проведення системної реформи архівної справи України та активно долучилися до її практичної реалізації.

Перші дієві заходи у цьому напрямі були здійснені у 1917–1918 рр. і пов’язані з діяльністю двох державних установ: Бібліотечно-архівного відділу при департаменті мистецтв Генерального секретарства справ освітніх Української Центральної Ради (з 9 січня 1918 р. – при Народному міністерстві освіти УНР) під керівництвом з вересня 1917 р. Олександра Грушевського (1877–[1943]), молодшого брата видатного українського вченого-історика та державного діяча Михайла Грушевського (1866–1934); Архівно-бібліотечного відділу Головного управління у справах мистецтв і національної культури при Міні-

стерстві народної освіти, створеного за часи Гетьманату, який з травня 1918 р. очолив Вадим Модзалевський (1882–1920). Обидва вчені були авторитетними постатями у науковому та громадському житті українства, залишили помітний слід в українській історичній науці, джерелознавстві, літературознавстві, генеалогії. Архівні документи не тільки становили сенс наукових інтересів гуманітаріїв, а й стали справою їхнього життя, присвяченого збереженню й примноженню документальних скарбів України. Під керівництвом О. Грушевського і В. Модзалевського співробітники зазначених державних установ започаткували виконання національно орієнтованої, науково обґрунтованої й перспективної програми реформування архівної справи за чітко визначеними напрямками: виявлення, збереження й охорона архівних документів, у т. ч. приватних архівних і книжкових колекцій; повернення українських архівів із-за кордону, зокрема, йшлося про відстоювання невід’ємного права України на повернення примусово вивезених у Росію за наказом царського уряду архівних документів; створення зведеного реєстру архівної спадщини; заснування Українського національного архіву – установи європейського рівня, де мали зберігатися документи загальнодержавного значення, виняткової історичної та наукової цінності, з підпорядкуванням йому археографічної комісії, губернських архівів і наукових установ; надання вченим архівним комісіям статусу державних установ та покладання на них функцій контролю за станом діловодства у місцевих установах і організаціях; формування мережі нових архівних установ і підтримка діючих; видання археографічного часопису; вирішення проблем організації підготовки кадрів для архівних установ. Заслуговує на увагу розроблений визначним українським істориком, палеографом, археографом Іваном Каманіним (1850–1921) “План організації архівної справи на Україні”, що передбачав побудову ієрархічної системи архівних установ, і якнайповніше охоплення ними території України. До її структури вчений включив: керівний орган архівною справою – Головне Архівне управління при Міністерстві народної освіти з двома відділами (адміністративним і науковим); Український національний архів (державний) з діючими при ньому інституціями – Археографічною комісією та Археологічним інститутом (для підготовки фахових архівістів); Краєві Центральні архіви (у Києві, Харкові, Одесі, тобто для Правобережної, Лівобережної та Південної України); Губернські архіви для концентрації документів XIX ст., дотичних до історії та розвитку певної губернії, та наукові архівні комісії при цих архівах для здійснення відбору документів; Повітові Збірні архіви та створені при них наукові архівні комісії, які мали керувати архівами волосних правлінь, народних управ, земств. У зазначених архівах І. Каманін окреслив особливості формування їхніх документальних комплексів

і граничні строки зберігання документів. Отже, у період визвольних змагань провідниками національного руху і представниками національно свідомої наукової еліти було розроблено з урахуванням європейського досвіду концепцію реформи архівної справи й демократичну модель державного управління нею, закладено фундамент для формування національної архівної системи, українізації архівознавчих досліджень, розроблення україномовного поняттєвого апарату архівістики. Попри складнощі політичного й економічного життя, брак коштів і фахівців, діапазон пріоритетних напрямів практичної діяльності перших державних органів управління архівною справою України охопив найважливіші ділянки архівного будівництва. Зрозуміло, що через революційні події та воєнне лихоліття не всі накреслення вдалося втілити у життя. Втім, цінним був сам досвід розроблення реформи і перші кроки щодо її практичного втілення.

Впродовж 1920-х – початку 1930-х років проведення реформи архівної справи здійснювалося на засадах її нормативно-правового регулювання. Зокрема, було ухвалено: декрет Раднаркому УСРР “Про передачу історичних та художніх цінностей у відання Народному комісаріату освіти” від 3 квітня 1919 р., постанови РНК УСРР про “Тимчасове положення про архівну справу” від 20 квітня 1920 р., “Про охорону архівів” від 31 жовтня 1922 р.; постанови ВУЦВК і РНК УСРР “Про єдиний державний архівний фонд УСРР” від 16 грудня 1925 р., “Про Центральне архівне управління УСРР (Укрцентрархів), установи, що є при ньому, та його місцеві органи” від 25 січня 1928 р., “Устава про Єдиний державний архівний фонд УСРР” від 5 квітня 1930 р., “Про Центральне архівне управління УСРР, його місцеві органи та установи, що є при ньому та при його місцевих органах” від 20 червня 1932 р. На підставі зазначених нормативно-правових документів: встановлено державну власність на архівні документи республіки; запроваджувалося централізоване управління архівною справою, визначено її керівний орган, його структуру, повноваження, функції; здійснено розбудову мережі державних центральних і місцевих архівних установ; вирішувалися питання щодо концентрації, впорядкування, забезпечення збереженості архівних документів, унормовано їх утилізацію; встановлено строки зберігання архівних документів на підприємствах, в установах і організаціях, порядок їх передавання до державних архівів тощо. Таким чином, закладалися засади формування архівної системи та ієрархічної системи архівних установ республіки. Нормативні акти про “єдиний державний архівний фонд” (ЄДАФ) республіки запровадили це поняття до наукового і суспільного обігу, розкрили його зміст і склад. Попри тотальну політизацію архівної справи, одержавлення архівів, які здійснював радянський режим, ключовою домінантою діяльності українських архівістів у короткий період “українізації” 1920-х років вираз-

но окреслюється подальша послідовна реалізація традицій розбудови архівної справи, започаткованих О. Грушевським, В. Модзалевським, І. Каманіним, прагнення забезпечити незалежне функціонування дійсно єдиного державного архівного фонду республіки у значенні архівної спадщини українського народу. Втім, як слушно зазначив відомий український учений-історик Руслан Пиріг, саме 1929 р. в УРСР була започаткована паралельна державній, автономно діюча архівна система, покликана обслуговувати політико-ідеологічні, інформаційні, наукові та управлінські потреби правлячої партії. Відтоді в УРСР, як і на всій території Радянського Союзу, співіснували 2 офіційні архівні структури й формувалися 2 архівні фонди окремої підпорядкованості та науково-методичного керівництва – Державний архівний фонд і Архівний фонд ВКП(б). Остаточна централізація архівної справи на союзному рівні позбавила український ЄДАФ на тривалий час права самостійно розвиватися.

Системне реформування архівної справи, потреба у вирішенні практичних проблем архівного будівництва активізували розвиток українського архівознавства, його дисциплінарне оформлення. Найвиразнішим доказом цього слугує опублікування у 1927 р. першого національного підручника з архівознавства – “Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах” історика, архівіста, педагога Віктора Романовського (1890–1971). Вчений проаналізував у ньому наукове й практичне значення архівів, головний зміст архівних реформ у країнах Західної Європи, подав стислий систематичний виклад історії архівної справи на українських землях (від періоду Київської Русі до XIX ст. включно), визначив мету, головні завдання реформи архівної справи в Україні (створення керівного органу архівною справою; проголошення ЄДАФ власністю держави; формування гармонійної системи архівних установ; концентрація архівних документів в академії наук, наукових установах, університетах, в упорядкованому належним чином окремому архіві), присвятив велику увагу науково-методичним аспектам архівних процесів (класифікація, систематизація, описування, забезпечення збереженості документів, організація доступу до них користувачів), окресливши таким чином обов’язковий обсяг знань, яким повинні володіти архівісти. Безперечною заслугою автора є його комплексний підхід до трактування сутності поняття “архівознавство” у значенні науки про архіви, системи наукових знань, яка виконує не тільки стосовно історичної науки допоміжну роль (збереження історичних джерел на майбутні часи), а й суто самостійну функцію щодо вивчення історії архівів і архівного законодавства, вирішення проблем збереженості архівних документів. Серед архівознавчих студій особливе місце належить працям ученого-історика Василя Веретенникова (1880–1942) –

фундатора вітчизняної архівної науки, “знакової” постаті в українській архівістиці 1920-х років, автора лекцій з архівознавства, навчальних посібників з теорії та практики архівної справи, наукових публікацій, науково-методичних розробок, що суттєво збагатили поняттєвий апарат, теоретичні підвалини українського архівознавства, сприяли вдосконаленню методики архівних процесів. Своєю науковою творчістю гуманітарій охопив широке коло актуальних проблем архівної теорії й практики: розбирання, класифікація й описування архівних документів, забезпечення збереженості документів і створення системи довідкового апарату в архіві, використання архівної інформації, організація роботи архівних установ (планування, звітність), розроблення моделі архівної освіти в Україні тощо. Серед його найвагоміших теоретичних напрацювань варто відзначити обґрунтування ключових ознак поняття “архівний фонд” (історичний процес фондоутворення, причинно-наслідкові зв’язки між документами фонду та їхнім створювачем, внутрішня органічна єдність документів фонду), “фондову теорію”, що впродовж 1923–1935 рр. визначала організацію документів українських архівосховищ, і була орієнтована на запровадження наукової класифікації архівних документів за принципом походження, збереження історично сформованої цілісності документальних комплексів та їх раціональне зберігання в архіві.

Отже, розвиток українського архівознавства у 1920-ті роки відображає ускладнення форм внутрішньої рефлексії, накопичення знань і започаткування в його межах окремих розділів – експертизи цінності, фондової організації, архівного описування, обліку документів, забезпечення їх збереженості, а також удосконалення поняттєво-термінологічного апарату. З точки зору теоретичних засад, когнітивних і аксіологічних орієнтирів, напрацювання Д. Багалія, В. Барвінського, В. Веретенникова, О. Водолажченко, І. Каманіна, В. Міяковського, П. Клименка, В. Романовського, М. Яновського та інших засвідчують їхні прагнення врятувати архівну спадщину українського народу від знищення або розпорошення, забезпечити на державному рівні її раціональну організацію, якісне формування, широкий доступ з урахуванням потреб розвитку національної культури, науки, освіти. До ключових рис українського архівознавства у зазначений період також варто віднести: розширення тематики і хронологічних меж історіографічних досліджень, появу перших самостійних студій, присвячених історії архівної справи України, історії формування документальних комплексів її найбільших архівних установ; тісний зв’язок з історичною наукою, спеціальними історичними дисциплінами; зосередженість на пошуках оптимальних шляхів фондової організації архівних документів у контексті забезпечення цілісності та збереженості архівної спадщини українського народу; співзвучність теоретичних напрацювань із загаль-

ними тенденціями західноєвропейської архівознавчої думки, зокрема, французької та голландської; наукові публікації відображають формування конвенціональних основ, прагнення авторів досягти узгодженості стосовно тлумачення базових понять, обґрунтування правових, організаційних, теоретичних, науково-методичних аспектів розбудови архівної справи; створення системи професійної архівної освіти, в якій закріплюється дидактичний образ архівознавства, розробляються нормативні компендіуми та здійснюється передача традицій у процесі фахової підготовки нової генерації кваліфікованих, патріотично налаштованих архівістів.

Підсумовуючи розгляд теми, зазначимо, що українська архівістика доби Української революції, 1920-х – початку 1930-х років творилася особистостями високої загальної та професійної культури, патріотами, подвижниками архівного руху, була орієнтована на розвиток національної ідеї, органічно включена у державотворчі процеси, розбудову національної науки й культури. За сприятливих суспільно-політичних і культурних умов, які б забезпечували генетичний зв'язок між дослідниками різних генерацій, збереження національних традицій і спадкоємність у розробленні пріоритетних наукових проблем, напрацювання української архівістики можна було б плекати та розвивати на оновленій теоретико-методичній основі. Однак, із середини 1930-х років відбулося остаточне згортання архівознавчих студій, на термін “українське архівознавство” накладено табу, а замість нього запроваджено термін “радянське архівознавство”. Логічним завершенням курсу радянського режиму на інтеграцію архівів до тоталітарної системи стало підпорядкування архівної галузі з березня 1939 р. НКВС УРСР, яке посилювало партійний диктат, жорсткі репресії, переслідування та кадрові чистки, обмеження доступу до архівної інформації. Багато з публікацій українських архівістів були заборонені як націоналістичні й ворожі, а вони самі у ході репресій засуджені до розстрілу або до тривалих термінів перебування у таборах чи на засланні, у тих жахливих, нелюдських умовах тоталітарного беззаконня, які пізніше Василь Стус влучно назвав умовами “вертикальної труни” та “ампутованого існування”. Тільки у незалежній Україні вдалося встановити зв'язок із науковою спадщиною українських архівістів доби визвольних змагань і 1920-х років, створити умови для відродження національних традицій в українському архівознавстві та архівній справі, їх подальшого розвитку. Про це свідчить багатоаспектна історіографія проблеми, масив наукових публікацій, які повернули до суспільного і наукового вжитку імена діячів української архівістики, заборонених або замовчуваних за радянського режиму, уможливили поцінування їхнього персонального внеску в розвиток вітчизняного архівознавства та розбудову архівної справи.

Я. С. Калакура, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Українське архівознавство, архівна справа на наших землях загалом, як і сама система державного управління нею, мають давні традиції з демократичним сегментом, започатковані в козацько-гетьманській Україні періоду Богдана Хмельницького, хоча їх витoki сягають більш давніх часів. На ці традиції спиралася Українська Центральна Рада, створюючи Бібліотечно-архівний відділ у рамках Генерального секретарства народної освіти на чолі з О. Грушевським. Важливо відзначити, що та модель державного управління цілком уписується в тодішні західноєвропейські параметри. Уявлялося, що сформоване з часом Головне архівне управління при Міністерстві народної освіти замкне на себе вироблення архівної політики і постане як наукова інституція з дуже невеликим апаратом і обмеженими функціями. В структурі управління створювалося 2 відділи: архівно-адміністративний і архівно-науковий. Звернімо увагу на формулювання – “наукова інституція з архівно-науковим відділом”. Демократизм Центральної Ради мав стати орієнтиром для діяльності всіх державних установ, включаючи й Головне архівне управління та архівні установи. Ось чому з погляду повчальних уроків минулого видається актуальним зосередитись на демократичних засадах архівістики та на їх взаємозв'язках із децентралізацією архівної системи у сучасних умовах.

У цьому контексті дуже важливо звернути увагу на низку особливостей національної архівістики. *По-перше*, двоколісність її розвитку, адже діяльність архівів і опрацювання наукових засад їх функціонування упродовж довгого часу відбувалися в двох культурно-цивілізаційних полях: західноєвропейському – в межах Речі Посполитої і Австро-Угорської імперії і східному – в рамках Російської імперії. По мірі згасання Української революції 1917–1921 рр. і російсько-більшовицької окупації України почалося насадження тоталітарного режиму в центральних і східних регіонах, а з 1939–1940 рр. – на західноукраїнських землях. Воно супроводжувалося советізацією, комунізацією та стандартизацією архівної справи, вимиванням демократичних засад.

По-друге, доба радянського тоталітаризму залишила негативний слід на архівістиці (включаючи й архівознавство в Україні), зумовлений її тотальною ідеологізацією, абсолютизацією партійно-класового трактування архівних свідчень, централізацією та шаблонізацією архівної справи, обмеженням доступу до архівної інформації, репресіями проти архівістів і архівознавців, зосередженням архівної науки у Москві, маргіналізацією й нищенням українських фондів і національного архівознавства. Як відомо, з середини 1930-х років в Україні були остаточно згорнуті архівознавчі студії, суспільству

нав'язувались ідеологічні гасла на зразок: “архіви – на службу партії”, “архівні документи – зброя в класовій боротьбі”, “засіб нищення ворогів народу”. В 1934 р. було припинено видання журналу “Архів Радянської України”, а з 1939 р. архівна галузь була перепідпорядкована Наркомату внутрішніх справ, що ще більше посилювало партійний диктат, централізацію і обмеження доступу до архівної інформації, а кваліфіковані кадри архівістів зазнали чисток, погромів і репресій. Підготовка архівістів теж була зосереджена в Москві, а рішення про архівознавче відділення в Київському університеті появилося лише в 1944 р. Правда, в 1960–1980 рр. термін “архівознавство” почав відновлюватися як “теорія і практика архівної справи”, побачили світ поодинокі публікації з архівної справи, але вони здебільшого глорифікували радянську архівну систему і політику “архівного будівництва”, обмежували місце архівознавства лише рамками спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.

По-третє, більш як за чверть століття відновленої державної незалежності України у сфері архівної науки і практики відбулися істотні зміни декомунізаційного характеру, сформувалися загалом сприятливі умови для демократизації української архівістики, яка за визначенням неможлива без децентралізації архівної системи зверху донизу і навпаки. У № 5-6 журналу “Архіви України” за 2016 р. опублікована моя стаття “Архівний менеджмент в умовах демократизації та децентралізації суспільства”, в якій частково підведено підсумки цієї роботи, окреслено подальші перспективи. Опора на положення Конституції України, архівне законодавство, відомчу нормативну базу, послідовне дотримання їх норм – запорука демократизації архівної сфери. Дуже важливо подолати залишки советського бюрократизму, остаточно порвати з порочною практикою “не пуцать”, “не давать” тощо. Маємо засвоїти золоте правило: користувач архівними послугами – головна постать, якій ми завжди раді і готові з належним рівнем уваги і культури задовольнити її потреби. Перед законом усі рівні, правила – обов’язкові для всіх!

Буквально через кілька днів після цієї дискусії, 26 вересня на історичному факультеті КНУ імені Тараса Шевченка відбувся “Круглий стіл”, присвячений декомунізації і десовєтізації історичної науки та архівознавства. Мова йшла про розширення доступу на основі відповідного закону до архівів репресивних органів тоталітарних режимів, децентралізацію та демократизацію архівної системи, її інтеграцію в європейський архівний простір

Якщо екстраполювати засадничі положення про демократизацію та децентралізацію на систему архівних установ, то це означає, що *кожна з них, на основі архівного законодавства, спільної мети, у межах наданих їй повноважень самостійно визначає пріоритети своєї діяльності*, утворює принципи *демократії*, формує демократичну атмосферу

в колективі, проводить всі заходи на засадах відкритості, прозорості, *передаючи при цьому управлінським структурам вищого рівня ті повноваження, які виходять за межі власних компетенцій і можливостей.* В демократичній, правовій державі, яка взяла курс на децентралізацію управління, архівна система не може бути іншою. Це особливо важливо в контексті Революції Гідності та євроінтеграції, коли Україна зробила свій вибір на адаптацію до європейських стандартів, у т. ч. і в архівній справі.

Маємо немало починань центральних, галузевих та місцевих архівів, які підтверджують реальність взятого курсу на демократизацію і децентралізацію. Йдеться про дедалі ширшу інформатизацію і комп'ютеризацію архівної справи, реалізацію проектів “Відкритий архів”, “Архіви без кордонів”, посилення зв'язків із громадськістю, активізацію діяльності дорадчих органів: Громадської і Науково-методичної рад тощо. Важливим чинником демократизації архівних установ є діяльність колегій із залученням представників громадськості, наукових установ, запровадження демократично-ділового стилю управління архівними установами.

На нашу думку, децентралізацію слід розглядати як засіб і спосіб розвитку самоврядності та ініціативи архівних установ у контексті удосконалення управління: стратегічного програмування і планування роботи, прийняття управлінських рішень, оновлення і демократизацію стилю роботи, поліпшення кадрового, інформаційного, матеріально-фінансового забезпечення архівів.

Головним критерієм успіху демократизації та децентралізації архівної системи є збалансованість цих процесів, покликаних принести конкретні результати для людей, тобто подолання будь-яких бюрократичних обмежень щодо доступу до архівних документів, створення оптимального середовища для роботи архівістів як найбільшого багатства архівної галузі, забезпечення сприятливих умов для успішного і якісного виконання поставлених на них завдань. Реформування архівної системи на засадах права, її демократизація та децентралізація дозволять підвищити суспільний статус і авторитет архівів, подолати кризові явища у фінансуванні та керованості цією галуззю з боку держави.

К. М. Безгинська, директор Держархіву Луганської області

Вперше за останні 70 років перед архівними установами Луганської області виникла загроза знищення документів Національного архівного фонду (НАФ), які представляють історичну, наукову, духовну, культурну цінність як для громадян регіону і України в цілому, так і світової спільноти та є надбанням українського народу.

Із 2014 р. м. Луганськ і частина області опинилися під контролем незаконних збройних формувань, а Держархів Луганської області –

в епіцентрі подій, оскільки архівна будівля знаходилася біля Служби безпеки України в Луганській області, яку мітингувальники штурмом захопили у квітні 2014 р. Були зведені барикади і встановлений паркан, що блокувало рух транспорту і прохід громадян до будівлі архіву. Озброєні люди у камуфляжах охороняли забарикадовану територію, що представляло небезпеку як для співробітників, так і для громадян, які зверталися до архіву. Незважаючи на складну ситуацію, Держархів Луганської області не припинив свого функціонування. Навіть у липні-серпні 2014 р., коли Луганськ зазнав значних артобстрілів, співробітники архіву продовжували виконувати свою роботу.

У результаті проведення бойових дій було завдано значної матеріальної шкоди обом будівлям архіву. За попередніми розрахунками сума збитків складає понад 2 млн грн. У середині серпня 2014 р., під час вторгнення озброєних осіб (знаходилися тут 4 дні) у будівлю архіву по вул. Советська, 85, були зламані двері в робочих кабінетах, кабінеті РСО та архівосховищах, пошкоджені покрівля та майно, викрадені документи НАФ. За цим фактом архів направив листи до правоохоронних органів. Розпочато досудове розслідування, відомості про кримінальне правопорушення внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань з попередньою кваліфікацією кримінального правопорушення за ст. 341 КК України. На сьогоднішній день слідство триває.

Згідно з розпорядженнями Луганської облдержадміністрації протягом серпня-вересня 2014 р. архів двічі змінював місцезнаходження: з 1 серпня 2014 р. це була адміністративна будівля Сватівської районної ради за адресою: вул. Радянська, 25, м. Сватове, а з 19 вересня 2014 р. – м. Сєверодонецьк за адресою: Центральний проспект, 59. За договорами оренди у користування архіву було надано (станом на 2017 р.) приміщення заг. пл. 422,6 м², з них – 10 робочих кабінетів та 2 архівосховища (154,1 м²). Співробітники були переведені за новим місцем знаходження архіву та взяті на облік в органах соціального захисту населення як особи, що переміщуються з території проведення АТО. Працівники проживають в орендованому житлі.

З початку своєї діяльності за новим розташуванням провідне місце у діяльності архіву посіло питання забезпечення збереженості документів НАФ. У зв'язку з можливістю невідвортної загрози втрати або пошкодження документів НАФ, архівом було прийнято рішення щодо першочергового прийняття документів НАФ від архівних установ, розташованих на лінії зіткнення. Так у 2015 р. на державне зберігання прийнято 289 справ Щастинської міської ради та її виконавчого комітету за період з 2008 р. до 2013 р., а у 2016–2017 рр. – 148 фондів загальною кількістю близько 11 тис. од. зб. документів НАФ архівних установ Станично-Луганської і Попаснянської райдержадміністрацій за 1943–2015 рр. Станом на 20 вересня 2017 р. на державному

зберіганні в архіві знаходиться 166 фондів загальною кількістю близько 14,5 тис. од. зб.

Із 208 джерел комплектування архіву на сьогодні 108 перемістилися на підконтрольну Україні територію та продовжують свою діяльність. У зв'язку з цим архівом налагоджена робота з установами, підприємствами, організаціями – джерелами комплектування, здійснюється постійний контроль та надається методична допомога з питань організації роботи їхніх ділових служб, експертних комісій і архівів, науково-технічного опрацювання, забезпечення збереженості документів.

Незважаючи на те, що на тимчасово-окупованій території залишилося близько 1,5 млн документів НАФ, архівом налагоджена робота з прийому громадян, виставкова та видавнича діяльність. Діють дорадчі органи: експертно-перевірні комісія, колегія, науково-методична рада.

У 2016 р. був підготовлений та виданий “Анотований реєстр описів архівних фондів дорадянського періоду Державного архіву Луганської області”, який на засіданні Науково-видавничої ради Укрдержархіву був рекомендований до друку. Анотований довідник розрахований на архівістів, істориків, краєзнавців, науковців, викладачів і студентів вузів, інших категорій дослідників історії Луганщини.

Для забезпечення якісного збереження документів НАФ, у листопаді 2016 р. архів уклав Грантову угоду на суму 1 млн 200 тис. грн. та придбав спеціальне обладнання для оцифрування документів НАФ, збереження їх в електронному вигляді і забезпечення доступу до них громадян України та інших осіб, які мають на це право. Станом на 20 вересня 2017 р. оцифровано понад 16 фондів, виготовлено 86 тис. 422 цифрові копії.

З метою ефективного опрацювання зростаючих обсягів інформації, радикального підвищення продуктивності праці і надання нових видів послуг суспільству, які неможливі без використання сучасних технологій, архів розробив та надав додаткові пропозиції до Грантової угоди на комп'ютерне обладнання та книжкові сканери формату А4, А3 для проведення оцифрування документів НАФ в архівних установах області до проекту в рамках програми “Українська ініціатива з підвищення впевненості” (UCVI).

Розпорядженням голови обласної державної адміністрації – керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 28 жовтня 2016 р. № 624 затверджено нову редакцію Стратегії розвитку Луганської області до 2020 р., яка передбачає реалізацію проекту розвитку архівної справи Луганщини. Тому в 2017 р. архівом розроблено проект програми впровадження системи електронного документообігу та створення електронного архіву документів НАФ на загальну суму 713 тис. 800 грн та подано на включення до проекту регіонального розвитку, який планується реалізувати у 2018 р.

Завдяки підтримці голови облдержадміністрації – керівника військово-цивільної адміністрації Ю. Г. Гарбуза архіву вдалося вирішити низку питань матеріально-технічного забезпечення: придбано 54 стелажі для архівосховищ (понад 115 тис. грн), 11 персональних комп'ютерів (понад 142 тис. грн), 4 багатофункціональних пристрої та 2 принтери (понад 44 тис. грн), 2 тис. архівних коробок (1410 тис. грн), офісні меблі на 50 тис. грн тощо.

З метою забезпечення відкритого та прозорого інформування громадськості про діяльність архіву у 2016 р. було створено офіційний веб-сайт, а в 2017 р. розроблено новий дизайн сайту, електронні інформаційні ресурси якого зберігаються на серверах ЦДЕА України.

У перспективі розвитку архівної галузі Луганщини:

1. Побудова архівосховища та читального залу держархіву з метою забезпечення умов для якісного збереження документів НАФ та доступу користувачів до документів НАФ з метою проведення наукової та дослідницької діяльності.

2. Упровадження електронного документообігу в держархіві та установах, організаціях, підприємствах, які є джерелами комплектування документами НАФ.

3. Своєчасне та якісне виконання завдань Плану розвитку архівної справи Луганської області, а саме: упорядкування архівних документів у встановлені законодавством строки; першочергове приймання на постійне зберігання документів НАФ, що зберігаються в установах – джерелах комплектування архівних установ понад встановлені роки; якісний розгляд документів, які подаються на ЕПК; проведення семінарів та надання практичної допомоги юридичним особам – джерелам формування НАФ; робота із засобами масової інформації та виставкова діяльність, обов'язкове проведення оглядів стану діловодства та збереженості архівних документів підприємств, установ, організацій – джерел формування архівних установ області.

Шановні колеги! Наприкінці свого виступу дозвольте привітати Вас зі сторіччям створення системи державних архівних установ! Це свято є проявом шани та поваги до всіх, хто дбайливо та бережно зберігає сторінки тисячолітньої писемної історії українського народу, його матеріально-культурного, етнічного надбання, укріплюючи нерозривний зв'язок минулих та майбутніх поколінь. Архіви стоять на зламі сторіч – минулого, сьогодення та майбутнього. Це – колосальний інформаційний ресурс, що всебічно віддзеркалює національну історію та є невід'ємною частиною інформаційного простору держави.

Щиро зичу Вам міцного здоров'я, благополуччя, мирного неба, успіхів, невичерпного натхнення та нових звершень у повсякденній копійткій роботі на благо Батьківщини!

О. В. Чижова, директор ЦДАМЛМ України

Представляючи унікальну архівну установу – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, місце, де відбулася зустріч, об'єднання, примирення усіх етапів, шляхів та течій розвитку нашої національної культури, важко було визначитися з тематикою виступу, адже можна багато цікавого розповісти про формування колекцій особових документів української еліти і в той же час наголосити на нагальних проблемах, зокрема, питанні прийняття на державному рівні Програми збереження документів; запровадження сучасних технологій кондиціонування та вентиляції повітря в архівосховищах, встановлення ефективної системи пожежогасіння; введення системного підходу у публікаційній діяльності, яка сьогодні неможлива без залучення позабюджетних коштів.

Але, узагальнюючи всі етапи архівної роботи, результатом повинен стати т. зв. “архівний діалог”, який ми ведемо з тими, для кого формуємо, зберігаємо та надаємо доступ до архівних свідчень.

В архіві-музеї кожен архівний документ отримує друге життя. Адже перше життя дарує йому автор у момент народження рукопису літературного чи музичного твору, сценарію, наукової праці тощо. Друге життя документа починається завдяки різноманітним способам його використання. Хочу поділитися своїми роздумами про ефективне використання інформації документів та позитивний досвід роботи у цьому напрямку.

Аналізуючи роботу ЦДАМЛМ України щодо використання документів НАФ, ствердно можемо назвати найуспішнішими:

“АРХІВажлива СПРАВА”. Проект існує вже 4 роки, протягом яких було підготовлено і розміщено на власних інформаційних ресурсах ЦДАМЛМ України 71 повідомлення, і досі не втрачає своєї актуальності, адже носить просвітний характер та користується великою популярністю серед користувачів у мережі Інтернет.

Мистецькі зустрічі в архіві-музеї – проект-“трикутник”, який об'єднує глядача, митця та архівні документи, що їх ми демонструємо під час заходів.

Архівно-музейний комплекс “Літературно-мистецькі Плюти” – структурний підрозділ ЦДАМЛМ України, який є “родзинкою” архівної спільноти, місцем, де об'єднується наша велика архівна громада. Почуття захоплення з першого погляду викликають і гарний майданчик для різних проектів та заходів, і ті об'єкти, які розташовані на його території. Наразі ми робимо акцент на співпраці з туристичними агентствами, які пропонують подорожі Україною. У червні 2017 р. відбулося відкрите засідання колегії ЦДАМЛМ України, присвячене цій надзвичайно актуальній темі. На жаль, відчуваємо проблеми із транспортним сполученням, що безумовно не може не позначитися на кількості відві-

дувачів музею в Плютах. Але, незважаючи на це, маємо амбітні плани: відкриття школи акторської майстерності під керівництвом Народного артиста України Валерія Степаняна, запровадження родинних програм вихідного дня, творчих зустрічей з кінорежисерами та акторами в рамках проекту “Дні кіно в Плютах”, проведення “Бузкових вечорів класичної музики” тощо.

Проведення урочистостей з нагоди передачі архівних документів до архіву-музею. Усі, кому хоч раз пощастило побувати на наших заходах, відчули особливу зворушливу атмосферу, яка утворюється завдяки тому, що між тими, хто вирішив передати документи на державне зберігання і архівом-музеєм був побудований місток довіри і творчої співпраці. Відчуваємо користь від таких заходів – адже це гарний приклад для наших потенційних фондоутворювачів.

Міжмузейні проекти – це ще один потужний майданчик для популяризації архівної спадщини. ЦДАМЛМ України завжди підтримує подібні заходи, натомість відчуваємо інтерес до наших документів як і з боку колег-музейників, так і нової глядацької аудиторії.

Новий он-лайн проект “Цифровий архів”, створення власного Ютуб-каналу та сторінки у соціальній мережі Інстаграм. Ми отримуємо додаткову можливість вести діалог дистанційно різними мовами і з різними частинами аудиторії наших користувачів, особливо молоддю. Мета проектів – спростити шлях отримання інформації, максимально наблизити архівну установу до користувача.

Різноманітні проекти з використання інформації архівних документів є своєрідними “маяками”, що привертають увагу дослідників до наших установ, визначають градус “потрібності” нашої роботи. І планів у цьому напрямку безліч, і можливості є, і наявний кадровий потенціал, який готовий реалізовувати різні ідеї, але на гальма тисне глобальна проблема, яка виходить за межі суто архівної компетенції і набула масштабу загальнодержавної – це питання розміщення ЦДАМЛМ України.

29 вересня – останній день дії договору оренди приміщення Бурси, яке 51 рік архів-музей за має на правах оренди. Це приміщення наказом Голови Київського губревкому від 21 липня 1920 р. було передано Архівному управлінню під Головнім Архів і, відповідно до постанови ВУЦВК від 22 вересня 1922 р., закріплено за архівними установами. На вимогу творчих спілок республіки, постановою Ради Міністрів УРСР від 4 травня 1966 р. № 357 було створено Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва Української РСР. Цим документом передбачено розміщення архіву у приміщенні Центрального державного історичного архіву УРСР по вул. Володимирській, 22-а. У 1970 р., після переміщення інших архівних установ до спеціально збудованого комплексу по вул. Солом’янській, 24, ЦДАМЛМ став єдиним користувачем приміщень колишньої Бурси.

Протягом багатьох років Національний заповідник “Софія Київська” порушує питання щодо вивільнення приміщень, які займає ЦДАМЛМ України. Основна причина відмови у продовженні договору оренди є незадовільний стан будівлі. Національний заповідник “Софія Київська” та орган управління майном – Міністерство культури України проінформували Державну архівну службу України, Фонд державного майна України та ЦДАМЛМ України про недоцільність співпраці в подальшому.

З метою пошуку рівноцінного приміщення для ЦДАМЛМ України Державною архівною службою регулярно ініціюється пошук будівель, придатних для розміщення архівних та музейних фондів. Фондом державного майна України упродовж 2016–2017 рр. було запропоновано 6 вільних приміщень. Огляд показав, що всі вони перебувають у занедбаному стані, є частинами майнових комплексів промислових підприємств, не придатні для розміщення архіву-музею і потребують значних капіталовкладень.

В архівній практиці розміщення документів у пристосованих будівлях і приміщеннях проводиться в установленому порядку після проведення їх експертизи. Експертиза повинна встановити ступінь вогнестійкості будівлі, довговічність її основних конструкцій і міцність міжповерхових перекриттів з урахуванням потенційних навантажень, наявність і стан опалювальних і вентиляційних систем, санітарно-гігієнічний стан приміщень будівлі (поверхових, підвальних, горищ). До проведення експертизи залучаються представники територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері санітарного та епідеміологічного благополуччя, архівних, пожежних, охоронних, будівельних та ін. профільних установ і організацій. За підсумками експертизи складається акт. Про це йдеться у “Положенні про умови зберігання документів Національного архівного фонду”, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02. 03. 2015 № 296/5, яке висуває певні умови до будівель і приміщень архівів.

Ми вкрай стурбовані та занепокоєні ситуацією, що склалася, адже придатного приміщення для розміщення архіву-музею не було запропоновано і до сьогоднішнього дня так і не знайдено. Ще одним із негативних наслідків стане відсутність правових підстав для укладання договорів на отримання комунальних послуг з 29 вересня 2017 р., що створить неприпустимі умови для збереження культурних цінностей, може привести до непоправних втрат національного культурного надбання та створить нестерпні умови для роботи співробітників.

Але найголовніше, що надання ЦДАМЛМ України рівноцінного приміщення забезпечено Ст. 20 Закону України “Про культуру”, де говориться: “Забороняється виселення закладів культури (театрів, філар-

моній, бібліотек, музеїв, архівів, художніх галерей (виставок), кінотеатрів, позашкільних закладів естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, клубних закладів тощо) з приміщень без надання їм іншого рівноцінного приміщення”; Ст. 13 Закону України “Про Національний архівний фонд та архівні установи”: “Забороняється розміщення архівних установ, в яких зберігаються документи Національного архівного фонду, в приміщеннях, що не відповідають вимогам зберігання таких документів та охорони праці працівників архівних установ, або переміщення цих установ без надання іншого рівноцінного приміщення, упорядкованого для зберігання архівних документів, роботи працівників і користувачів”, а також С. 14 Закону України “Про музеї та музейну справу”: “Приміщення музеїв, що є у державній чи комунальній власності, передаються їм на праві оперативного управління. Воно може бути вилучене лише за умови надання музею іншого рівноцінного приміщення”.

Прикладом як **не потрібно** переміщувати у непристосовані приміщення музейні фонди, є гучна справа Музею історії Києва. Події навколо музею негативно вплинули на забезпечення збереженості та обліку його колекції і повинні стати застереженням для прийняття подібних невиважених управлінських рішень у майбутньому.

21 червня 2017 р. було проведено відкрите засідання Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності, на якому розглядалося питання щодо проблеми переміщення фондів ЦДАМЛМ України у зв’язку з реконструкцією будівлі. За результатами було вирішено рекомендувати:

- Кабінету Міністрів України у місячний термін вирішити проблему забезпечення належним приміщенням Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та переміщення його фондів;

- Фонду державного майна України виділити належне приміщення, забезпечене усіма необхідними умовами для зберігання цілісного комплексу Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України;

- Кабінету Міністрів України виділити кошти для облаштування приміщення, забезпеченого усіма необхідними умовами для зберігання фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України;

- Міністерству юстиції України за участі Міністерства культури України забезпечити перевезення та збереження фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України під час їхнього переміщення.

5 липня 2017 р. у конференц-залі Українського національного інформаційного агентства “Укрінформ” відбувся “Круглий стіл”, присвя-

чений проблемі розміщення ЦДАМЛМ України після закінчення терміну дії договору оренди будівлі колишньої Бурси Національного заповідника “Софія Київська”, організаторами якого виступили Державна архівна служба України та ЦДАМЛМ України. Учасники “Круглого столу”, обстоюючи необхідність захисту і збереження документів НАФ, висловили рішуче занепокоєння у зв’язку із загрозою штучного знищення архіву-музею і порушенням принципу неподільності цілісності архівно-музейних фондів як невід’ємної складової національної історико-культурної спадщини та інформаційних ресурсів України, ухвалили рішення звернутися до Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України з пропозицією посприяти проведенню реставрації будівлі пам’ятки XVIII ст. – колишньої Бурси, що знаходиться на балансі та утриманні Національного заповідника “Софія Київська”, без переміщення архіву-музею із цієї будівлі.

Позиція Укрдержархіву, ЦДАМЛМ України, громадськості – це добудова комплексу споруд центральних державних архівів по вул. Солом’янській, 24. Нове сучасне приміщення, де будуть забезпечені всі умови для збереження архівних та музейних колекцій, стане найкращою альтернативою для вирішення гострого питання розміщення архіву-музею.

Залишилося 8 днів до закінчення строку дії договору, відповідно до умов якого ми повинні протягом 3-х днів передати орендоване майно власнику. Відповідно до попередніх розрахунків, на перевезення архівних, музейних, бібліотечних фондів сума коштів складає близько 20 млн грн. І врахуйте місяці щоденної роботи із завантаження та перевезення цих скарбів, але куди?..

Ми не думали, що після резонансу в медіа, яке отримала проблема ЦДАМЛМ України, будемо відчувати відвертий тиск з боку адміністрації Національного заповідника “Софія Київська”, представники якої на одному з радіоефірів заявили про опечатування будівлі 29 вересня. Відчуваю, що попереду буде гаряче.

Користуючись нагодою, щиро дякую всім, хто не за покликом зверху, а за покликом душі, не зрадивши громадянській позиції і не злякавшись, став разом із нами на захист ЦДАМЛМ України! Ваша підтримка нам дуже потрібна!

А свій виступ завершу словами Бориса Ілліча Олійника, людини, яка була дуже прихильна до нашого архіву: “Українська культура – це повітря, яким дихаємо. Якби його не було, то ми б перейшли в іншу формацію живих істот, а так – дихаємо повітрям, чуємо звуки, бачимо барви... Живемо. Цього не можна пояснити, як не варто розкладати на спектральний аналіз веселку. У ній лише 7 кольорів-елементів, але в сукупності вони дарують щастя причетності, щастя бачити справжнє, творять гармонію. Так і з нашою з вами культурою”.

* * *

Коли матеріал готувався до друку, ЦДАМЛМ України, всупереч чинному законодавству про неможливість переміщення архівної установи без надання рівнозначного приміщення, отримав листи: від Фонду державного майна України від 02. 10. 2017 р. № 30-06/10447 із заявою про припинення чинності договору оренди № 4087 від 29. 09. 2008 р. у зв'язку із закінченням строку його дії та вимогою повернути майно балансоутримувачу; від Національного заповідника “Софія Київська” від 10. 10. 2017 р. № 404/01-19/04 із проханням повернути майно у строк не пізніше, ніж до 16. 10. 2017 р., повідомивши завчасно про час та дату його передачі.

5 жовтня 2017 р. група народних депутатів Верховної Ради України (О. В. Білозір, П. Я. Унгурян, Т. Л. Юзькова, О. І. Осуховський, Р. М. Мацола) звернулися із депутатським зверненням до Прем'єр-міністра України В. Б. Гройсмана, в. о. Голови Фонду державного майна України В. М. Трубарова, міністра культури України Є. М. Нищука про недопущення знищення безцінного архівного фонду Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України внаслідок відмови продовження договору оренди приміщення, в якому розміщується архівний фонд, та намагання виселення архіву-музею (з порушенням законодавства) у непристосоване приміщення.

Продовжуємо слідкувати за розвитком подій та інформувати архівну спільноту на сторінках журналу.

“Сучасні технології в архівах (HR, PR, Hi-tech, Science)”

Т. О. Ємельянова, канд. іст. наук, заступник директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного

Активне застосування інформаційних технологій внесло істотні зміни в усі сфери архівної діяльності. Щоб упевнитися в тому, як змінилась ситуація, достатньо подивитися на архівну практику комплектування аудіовізуальними документами протягом останніх років та окреслити основні її тенденції.

Масові розповсюдження цифрових технологій і доступ до мережі Інтернет в корені урізноманітнює джерела цифрового аудіовізуального контенту, які сьогодні представляють собою достатньо багаточисельну групу. З одного боку, це зняло гостроту проблеми, пов'язану із небажанням основних виробників аудіовізуальної продукції передавати документи на постійне зберігання до архіву, з іншого – поставило перед необхідністю перегляду підходів у визначенні джерел комплектування.

Ще однією особливістю нинішньої ситуації є збільшення частки цифрових документів у загальному обсязі аудіовізуальних доку-

ментів, що надходять до архіву. Тож все більше рівень комплектування архіву вимірюється співвідношенням аналогових та цифрових документів.

Фотодокументи		Відеодокументи	
2016 рік	аналогові 4 %	2016 рік	аналогові 67 %
	цифрові 96 %		цифрові 33 %
2017 рік	аналогові 17 %	2017 рік	аналогові 8 %
	цифрові 83 %		цифрові 92 %

Прогресуюче зростання потоку цифрових аудіовізуальних документів, які ані відстежувати, ані збирати “під одним дахом” не під силу жодному архіву, вимагає від нас виділення із цифрового середовища лише тих документів, цінність яких є достатньо високою, діючи за принципом: “при найменшому фізичному обсязі документів – найбільша інформаційна наповненість”. Відтак, головна роль у процесі комплектування належить відбору.

Цифрова природа аудіовізуальних документів вимагає *оперативного* їх відбору – сьогодні ви не можете залишити диски на полиці і повернутися через 5–10 років для проведення експертизи цінності, як це було допустимо, скажімо, з фотонегативами, магнітними звукозаписами чи грамплатівками.

Новітні технології дозволяють проводити попередній відбір дистанційно, без прямого контакту з джерелом комплектування, що, з одного боку, не передбачено чинними нормативами, з іншого – є, почасти, єдиним шляхом виявлення і аналізу документів на предмет їх культурної цінності.

Вартість збереження і доступу до цифрових аудіовізуальних документів впливає на *технічні критерії*, пов’язані із обранням форматів. *Цифрова консервація* вимагає перманентного, активного контролю, своєчасного поновлення пошкоджених носіїв та постійної міграції даних на нові технічні формати, нові носії, щоб встигати за стрімким технічним розвитком та вберегтися від втрати даних через ефект “старіння техніки”. При великих обсягах інформації це можливе лише за допомогою автоматизації, що, у свою чергу, вимагає дорогого устаткування й програмного забезпечення. За даними фахівця Віденського фонографархіву Австрійської академії наук Дітріха Шюллера, професійне збереження 1 Gb інформації знизилася із 7–10 до 1 євро на рік. На перший погляд, начебто прийнятна ціна, але коли поррахувати, що 1 Gb – це в архівному форматі лише 30–60 хв. музики і менше однієї 1 хв. відео, то

збереження навіть невеликої приватної аудіовідеоколекції виливається у величезну суму.

І наостанок: збільшення частки цифрових аудіовізуальних документів у архівному зібранні фактично призводить до утворення “гібридного архіву”, невід’ємною складовою якого залишаються аналогові аудіовізуальні документи. Відтак, на порядку денному – проблеми архівних технологій у гібридній реальності.

“Архівіст майбутнього (стандарти професійної освіти, спеціалізована література)”

Т. А. Клименко, канд. іст. наук, директор Держархіву Черкаської області

В умовах новітнього розвитку країни в Черкаській області зросла потреба у кваліфікованих архівних кадрах. Задум розпочати підготовку фахівців зі спеціальності “Архівознавство” за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр” у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького виник ще на початку 2000-х років. Однак його практична реалізація розпочалася лише у 2008 р. Перша проблема, з якою довелося зіткнутися вже на стадії розробки навчальних планів і програм, це відсутність єдиного підходу у виборі навчальних дисциплін і взагалі відсутність державного стандарту цієї дисципліни. Тому довелося вивчати досвід колег з інших університетів, зокрема Харкова і Дніпропетровська, і творчо формувати власну концепцію навчально-методичного забезпечення для проходження ліцензування, акредитації і, врешті, організації навчального процесу.

Після завершення всіх необхідних формальностей в 2010 р. було розпочато підготовку фахівців-магістрів з кваліфікацією “викладач вищого навчального закладу, науковий співробітник (архівна справа), архівіст”. Для забезпечення навчального процесу шляхом перебудови діючих історичних кафедр була створена кафедра архівознавства та спеціальних історичних дисциплін, яку очолив досвідчений викладач і науковець, проф. А. Г. Морозов. Термін навчання в магістратурі з 2017/2018 навч. року збільшився до 1,5 року. До викладання дисциплін були залучені провідні викладачі Навчально-наукового інституту історії і філософії: 7 докторів історичних наук, професорів та 5 кандидатів історичних наук, доцентів.

Важливу роль у становленні спеціальності відіграла тісна співпраця з Держархівом області. Зокрема, до викладання таких ключових дисциплін як “Архівознавство”, “Формування Національного архівного фонду України”, “Використання Національного архівного фонду України”, “Архівні документальні ресурси України” та організації виробничої практики долучилася директор архіву. До речі, окремі

лекційні, семінарські заняття з цих дисциплін, а також архівна виробнича практика проводяться теж на базі архіву, що надає їм більшої практичної спрямованості.

До навчальної програми, окрім історичних, включені дисципліни фундаментальної, професійної та практичної підготовки: “Історія архівної справи в Україні”, “Археографія”, “Документознавство”, “Зарубіжне архівознавство”, “Методологія та організація наукових досліджень”, “Основи наукової комунікації іноземною мовою”.

Кафедра активно співпрацює також і з іншими архівними установами України. Так, зокрема укладено договір про співпрацю з УНДІАСД, підтримуються добрі ділові стосунки з центральними державними архівами України. Так, у 2012 р., під час проходження архівної виробничої практики, студенти ознайомилися з організацією роботи ЦДАВО України, Центрального державного історичного архіву України, м. Київ та ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

Студенти активно залучаються до дослідження актуальних історичних тем в архіві з метою підготовки курсових, магістерських робіт, а також збірників документальних матеріалів у рамках спільних проєктів архіву та університету, проведення конференцій, семінарів та “круглих столів”. Випускники кафедри працюють не тільки в Україні, а й у Німеччині (Український вільний університет, Мюнхен), Польщі (Опольський університет, Ополе) тощо.

Однак, у процесі діяльності кафедра зіткнулася з деякими проблемами організації архівної освіти. Чи не найголовніша, це – брак навчальної літератури взагалі і сучасної, зокрема. Візьмемо таку важливу навчальну дисципліну як археографія. У наш час, коли стали доступнішими архівні фонди, її роль набула особливого значення. На жаль, на сьогодні ми маємо перший і поки що єдиний в Україні підручник з археографії А. Зайця зі Львова, виданий у 2010 р. Така ж ситуація склалася і з навчальними дисциплінами з архівознавства (основний навчальний підручник із цієї дисципліни виданий у 1998 р., доповнений і перевиданий у 2002 р.). Однак вони вийшли малим накладом, а тому малодоступні для користування. Тому на практиці при викладанні курсу доводиться послуговуватися нормативними актами, методичними розробками, інструкціями, державними стандартами та різноманітними додатковими матеріалами. У цьому контексті гострою є необхідність розроблення теоретичних основ прикладних дисциплін. Адже майбутні фахівці мають бути обізнаними із світовим досвідом і стандартами видання документів та основ дослідницької діяльності, сучасними інформаційними технологіями, оскільки майбутнє за електронними документами. Це особливо актуально й тому, що відбувається суттєве оновлення форм і методів роботи архівних установ.

Взагалі було б добре, якби на загальнодержавному рівні з метою підвищення рівня кваліфікації викладацьких кадрів, задіяних до підготовки фахівців архівної справи для державних установ, проводилися наукові та науково-методичні семінари. Нагальною також постає проблема централізованого комплектування університетів, де ведеться підготовка кадрів для архівних установ, нормативними документами та ін. матеріалами з питань роботи архівів.

Можливо для когось видасться дивним, проте професія архівіста залишається сучасною, стабільно затребуваною на ринку праці, незважаючи на використання інформаційних технологій і перехід на ведення електронного діловодства.

Оскільки архівіст ХХІ ст. повинен знати не тільки історію і суміжні дисципліни: археографію, археологію, архонтологію, бібліографію, лексикологію, генеалогію, геральдику, джерелознавство, емблематику, епіграфіку, історію державних установ, кодикологію, криптографію, палеографію, пресознавство, сфрагістику, філігранологію та ін. спеціальні історичні дисципліни, а й бути добре знайомим з електронно-обчислювальною технікою та історичною інформатикою, вищий навчальний заклад залишається унікальним місцем, де історичне знання об'єднується з дослідницькими практиками, а професія архівіста несе на собі печатку всебічної і ґрунтовної освіченості.

М. Г. Щербак, Голова Спільки архівістів України, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шановні колеги! Ми з вами подивилися документальну кінохроніку архівного життя в Україні у ХХ ст. То ж маємо можливість порівнювати. І це порівняння не на користь сьогодення. За 30 післявоєнних років в УРСР було побудовано 12 приміщень центральних і обласних архівів, а за такий же період незалежної України – жодного. Нам кажуть, що немає грошей, але ж палаци у Кончі-Заспі, де проживають чиновники і депутати, ростуть як гриби після дощу. І на їх будівництво гроші знаходяться. Нині конче необхідно добудувати нове приміщення на вул. Солом'янській, 24, і значна частина проблем архівів Києва (в першу чергу ЦДАМЛМ) відпаде.

Покращення стану архівної справи в Україні сприяло б і повернення Державній архівній службі статусу Державного Комітету архівів України з прямим підпорядкуванням Кабінету Міністрів України, а не Міністерству юстиції України, адже багато проблем архівної галузі можуть бути вирішені лише на рівні уряду.

Архівна система – важлива складова будь-якої цивілізованої держави. І ставитися до неї потрібно по-державному!